

ZİHİNSEL ENGELLİ BİREYLERE SAHİP AİLELERİN TATİL DENEYİMLERİ ÜZERİNE TANIMLAYICI BİR ARAŞTIRMA: ISPARTA İLİ ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Gülay BULGAN¹

Özet

Sosyal yaşama yeterli ölçüde katılamayan engellilerin seyahat etmek ve turizm faaliyetlerinde bulunmak en temel haklarından. Bu doğrultuda gerek devletlerin gerekse turizm sektöründe yer alan tüm işletmelerin engellilerin hareketliliklerini destekleyici bir takım tedbirleri almaları ve onların turizm faaliyetlerinde bulunmalarını kolaylaştırıcı bir etki yaratmaları beklenmektedir.

Yapılan bu çalışma ile tüm engel türleri arasında belki de en dezavantajlı yapıda olan zihinsel engelli bireylere sahip ailelerin tatil deneyimlerinin tanımlanarak ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Bu çalışmada, Isparta ilinde yaşayan 371 zihinsel engellilere aileleri vasıtasıyla ulaşılmıştır. Uygulanan anketler sonucunda, araştırmaya katılan zihinsel engellilerin ailelerinin eğitim durumları ve aylık gelir durumlarının düşük seviyelerde olduğu tespit edilmiş ve zihinsel engellilerin aktif olarak turizm faaliyetlerinde bulunamadıkları belirlenmiştir. Tatil için en çok Antalya'yı tercih eden hedef kitlenin, tatil kararı almalarında eş ve dostlarının tavsiyelerinin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zihinsel Engelli, Tatil Deneyimleri, Isparta.

Jel Kodu: Z32, Z39

A DESCRIPTIVE RESEARCH ON VACATION EXPERIENCES OF FAMILIES THAT HAVE MENTALLY DISABLED: AN EXAMPLE OF ISPARTA PROVINCE

Abstract

Unable to participate adequately in social life of people with disabilities which is one of the most fundamental rights to travel and to be engage in tourism activities. In this direction the mobility of persons with disabilities are supportive both of all businesses involved in the tourism sector and states should be taken a number of measures and are expected to make an impact in facilitating their presence in tourism activities.

With this study perhaps the most disadvantaged structures of mentally disabled person in all types of disabilities, that is aimed to be reveal of mentally disabled's holiday experience of all barriers are defining. This study has reached 371 of the mentally disabled and their families who are living in Isparta. As a result of implemented surveys, it was determined that the families of the mentally disabled have low level of monthly income and education level, also in the research has been identified that the mentally disabled could not be found an active role in the tourism activities. Most targeted group who prefer to go to holiday in Antalya that has been shown to they have been effective by advice of spouse and friends to decided to take holidays.

Keywords: Mental Disability, Holiday Experiences, Isparta.

Jel Code: Z32, Z39

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, gulaybulgan@sdu.edu.tr

GİRİŞ

Turizm sektörü bireylerin değişen tatil beklentileri sonucunda kendisini yeni arayışlar içerisinde bulan bir sektördür. Sektörün bu yönünden belki de en fazla fayda sağlayacak kesim ise dünyada önemli bir azınlığı temsil eden engellilerdir. Engelsiz turizm gün geçtikçe ilgi gören bir hale gelmiş, sosyal turizm ve sağlık turizmi altında anılmakta olan bir turizm türüdür. Engelsiz turizmin gelişimi için özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan yasal düzenlemeler, engellilerin turizm faaliyetlerine erişim engellerini ortadan kaldırmaya yönelik düzenlemeleri de içermektedir.

Engelli turistlerin genellikle sonbahar-ilkbahar aylarında seyahat etmeleri, ülkelerin turizm sezonlarını uzatıcı bir etki yaratmakta olup, turizm gelirlerini arttırmak isteyen ülkeler açısından engellileri önemli bir niş pazar konumuna getirmiştir. Dolayısıyla herhangi bir engelinden dolayı seyahate çıkamayanların da turizme katılımının teşvik edilmesi önem arz etmektedir (Toskay, 1989:158). Turistik ürünün üretildiği yerde tüketilmek durumunda olma özelliğinden dolayı pek çok farklı hizmet unsurunu içersinde barındıran bir yapıya sahip olmasına yol açmaktadır. Bu nedenle turizm sektöründe hizmet vermekte olan tüm işletmelerin gerek yapısal gerekse hizmet unsurları ile engellilerin kolaylıkla fayda sağlayabileceği bir özellik taşıması gerekmektedir. Özellikle Türkiye'de bu alanda yapılan yasal düzenlemeler, işlevsel özelliklere sahip değildir. Dolayısıyla Türkiye'de yapılan düzenlemeler, engellilerin turizm faaliyetlerine katılımlarında çoğaltıcı bir etki yaratmamıştır (Bulgan, 2014:40). Bu bağlamda Türkiye'nin turizm sektöründen sağladığı maddi ve manevi faydaları göz ardı edemeyeceği ve gelişmekte olan engelsiz turizmden fayda sağlamak isteyeceği tahmin edilmektedir. Çünkü engelli turizmi ülkelerin turizm sezonlarını uzatan, genellikle refakatçiler eşliğinde gerçekleşen bir turizm türüdür. Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke için bu turizm türünün gelişimi ülke ekonomisine oldukça fayda sağlayacaktır. Bu nedenle gerek devletin gerekse özel sektörün engelsiz turizme olan ilgisi gün geçtikçe artmalı ve bu alanda yapılan/yapılacak olan yatırımlara gerekli ortam hazırlanmalıdır.

Yapılan bu çalışma ile tüm engelli gruplarını ele almaktansa, üzerinde yok denecek kadar az çalışma yapılmış olan zihinsel engellilere sahip aileler ele alınarak onların tatil deneyimleri irdelenmeye çalışılmıştır. Zihinsel engelliler tüm engel grupları içerisinde gerek psikolojik gerekse sosyal anlamda desteklenmesi gereken en önemli azınlığı temsil etmektedir. Bu engel grubuna sahip olanların yanı sıra ailelerinin de ilgi ve desteğe ihtiyaçları vardır. Bu gerçeklikten hareketle yapılan bu çalışmada, zihinsel engellilerin de

diğer engelliler gibi seyahat etmeye ihtiyaç duydukları, sosyalleşmeleri için turizmin en etkili araç olduğu vurgulanmaktadır.

1. LİTARATÜR TARAMASI

Dünya Sağlık Örgütü, gelişmiş ülkelerde toplam nüfusun %10'unun, gelişmekte olan ülkelerde ise %12'sinin, engellilerin oluşturduğunu vurgulamaktadır (Disability Statistics: Facts & Statistics on Disabilities & Disability Issues, 2016; Braithwaite ve Mont, 2008:1). Bu oranların ülkelerin toplam nüfuslarına göre dağılımına bakıldığında; Amerika'da 2000 yılında nüfusun %19.4'ü, Kanada'da 2001 yılında nüfusun %18.5'i, Avustralya'da 2000 yılında nüfusun %20'si, Brezilya'da 2000 yılında nüfusun %14.5'i (Mont, 2007:6), ve Almanya'nın 2000 yılında nüfusunun %12'sinin engelli bireylerden oluştuğu bilinmektedir (Australian Bureau of Statistics, 2012).

Bu istatistiki değişiklikler, engellilerin gün geçtikçe sayılarında bir artış olduğunu ve bu büyük azınlığın önemszenmesi gerektiğini ortaya çıkarmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün son verilerine göre; gelişmiş ülkelerdeki %10, gelişmekte olan ülkelerdeki %12 oranında yer alan engelli bireylerin %3.5'inin konuşma, %1.4'ünün ortopedik, %0.6'sının işitme, %0.2'sinin görme engellileri, %1'inin sürekli hastalığı olanları, %2'sinin eğitilebilir durumda olanları, %0.3'ünün ise öğretilbilir zihinsel engellileri oluşturduğunu göstermektedir. Dünya üzerinde yaklaşık 100 milyon kişinin doğuştan engelli olduğu tahmin edilmektedir. Bu 100 milyon kişiden yaklaşık olarak 40 milyonunun zihinsel engelli olan bireylerden oluştuğu bilinmektedir (Dünya Engellilik Raporu 2011:27-31; Özsoy vd., 2006:70; Gönen ve Özmete, 2004; DİE, 2000).

Engelli birey sayısına genel bir rakamsal değer verilecek olunursa, dünyada bir milyardan fazla insanın çeşitli engel durumlarının olduğu, Dünya Sağlık Örgütü tarafından tahmin edilmektedir. Bu tahmini değer dünya nüfusunun %15'ine tekabül etmektedir (Dünya Engellilik Raporu, 2011:1). Amerika Birleşik Devletleri'nde her 5 kişiden 1'inin engelli olduğu, her 10 kişiden 1'inin de engel durumunun ciddi boyutlarda olduğu bilinmektedir. Tahminlere göre 2030 yılında Amerika Birleşik Devletleri nüfusunun %12'si engelli ve yaşlılardan oluşacaktır (United States Department of Commerce (USDC), 1997). Bu veriyi destekleyen bir diğer tahmini veri ise, her yıl Amerika'da 43.8 milyon yetişkinin zihinsel bir rahatsızlığının olacağı doğrudur. Dolayısıyla Amerika'da her 5 kişiden birinin zihinsel engelinin olduğu, her 25 kişiden birinin ciddi zihinsel engelinin olduğu, toplamda ise 10.2 milyon kişinin zihinsel engelli olduğu tespit edilmiştir (Mental Health Facts in America,

2016). Güney Afrika’da ise, engellileri temsil eden bir organizasyonun 1997 yılındaki tahminine göre 4.8 milyon kişi engelli olarak belirlenmiştir. Bu oran toplam nüfusun %14.5’ine tekabül etmektedir. Avrupa Birliği üyesi ülkeler arasında olan Finlandiya %32.2’lik bir oranla engelli nüfusun en yoğun olduğu ülkedir (Karan, 2009:137-142). İngiltere’de 10 milyon (English Tourism Council, 2000), İtalya’da nüfusun %6.6’sının (2003, AB İstatistik Bürosu Verileri) farklı nedenlerle engellilikle ilgili problemlerinin olduğu tahmin edilmektedir (Eryılmaz, 2010:19). Almanya’da nüfusun %12’sini ve Avustralya’nın nüfusunun %18.5’ini (4.2 milyon) engelliler oluşturmaktadır (Australian Bureau of Statistics 2012). Türkiye’de ise, 4 milyon 882 bin 841 kişinin engelli olduğu bilinmektedir (www.tuik.gov.tr; Dünya Nüfus Günü, 2015).

2002 yılında yapılan “Türkiye Özürlüler Araştırması” ile Türkiye’deki engellilerin sayısı, oranı, sosyo-ekonomik yapısı, sosyal yaşamda karşılaştıkları sorunlar, beklentileri, engellilik türleri, engelin oluş sebebi, bölgesel farklılıklar ile süreğen hastalığa sahip olma oranlarının ölçülmesi hedeflenmiş olup, Türkiye’de; engelli olan nüfusun, toplam nüfus içindeki oranının %12.29 olduğu tespit edilmiştir. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engellilerin oranı %2.58 iken, süreğen hastalığı olanların oranı ise %9.70 olarak belirlenmiştir (DİE, 2002:5). “Türkiye Özürlüler Araştırması” Türkiye’de yaşayan engelliler ile ilgili yapılmış olan en son ve en kapsamlı çalışma olması nedeniyle önem arz etmektedir.

Tablo1. Ulusal Özürlüler Veri Tabanı’nda (ÖZVERİ) Yer Alan Kişilerin Engel Durumlarına Göre Dağılımı

Engel Türü	Engelli Sayısı
Süreğen Hastalık	776.532
Dil ve Konuşma	39.469
Zihinsel	490.733
İşitsel	156.451
Ortopedik	324.745
Diğer	2.535
Bilinmeyen	1.498
Ruhsal ve Duygusal	175.902
Görme	216.268
TOPLAM	1.536.306

Kaynak: Engelli Bireylere İlişkin İstatistik Bilgiler, 2013: 20.

Tablo 1.'de Türkiye'de engel durumu raporla tescil edilenler yer almaktadır. Tablo 1.'de verilen değerler engel durumu raporla tescil edilen kesimi temsil etmekte olup, bu kesim dışında olan engellilerin varlığı da düşünüldüğünde, Türkiye'de engelli kişi sayısı verilen toplam değer çok daha üstünde çıkacaktır. Bu nedenle Türkiye'de yapılan yasal düzenlemeler bu önemli azınlığın haklarının korunması ve sosyal hayata tam katılımlarının sağlanması açısından önem arz etmektedir. Tablo 1.'de yer alan verilere bakıldığında, Türkiye'de süregelen hastalık nedeniyle engelli olan 776.532 kişilik büyük çoğunluğu, 490.733 kişilik zihinsel engelli vatandaşların takip ettiği görülmektedir. Bu göz ardı edilemeyecek rakam, zihinsel engelli vatandaşların istek ve ihtiyaçlarının önemsenerek üzerinde durulması gerekliliğini gözler önüne sermektedir.

Zihinsel engel (ZE), zekâ geriliği olarak da adlandırılan, gelişim sürecinde ortaya çıkan biliş, dil, motor ve toplumsal yetiler gibi zekânın çeşitli boyutlarında 'bozulma' ile belirlenebilen ve çevreye uyum yeteneklerinde azalma ile karakterize edilen, toplumun %2-3'ünde görülen bir ruhsal sorun olarak tanımlanmaktadır. Genel zihinsel yetenekler ortalamanın altındadır. ZE çoğu olguda oldukça yıpratıcı, süregelen yaşamsal koşullarla birlikte gerçek bir tedavisi olası olmayan bir yapısal özellik taşımaktadır (Keskin vd., 2010:31).

Tredgold (1937), zihinsel gerilik için "zihinsel bozukluk" terimini kullanarak, zihin gelişiminde çeşitli tür ve derecedeki eksikliklerin, bireyi yaşlılarının bulunduğu çevreye, başkalarının yönetimi, denetimi ve yardımından bağımsız olarak uyum sağlamada yetersiz kılması durumu olarak nitelendirmiştir. Doll (1941) ise, zihinsel engellilik için "zeka geriliği" terimini kullanarak, bu durumu altı ölçüt içerisinde tanımlamıştır. Bunlar; sosyal yetersizlik, doğuştan ya da çocukluktan zihinsel gerilik, olgunlaşmada gerilik, kalıtsal nedenlerin ya da hastalıkların bir sonucu olarak yapısal kaynaklı zihinsel gerilik, kalıcı ve iyileştirilemez bir durum olarak tanımlanmıştır.

Her iki tanımda da zihinsel engellilik sosyal yetersizlik, zihinsel normalin altının doğal bir sonucu olarak ele alınmış ve Doll'un (1941) tanımında nedenler üzerinde durularak zihinsel engellilik kalıcı ve iyileştirilemez bir durum olarak vurgulanmıştır (Eripek 1996: 82). Zeka geriliği, doğumdan önce, doğum esnasında ve sonraki gelişim süresinde bireylerin çeşitli nedenlerle zihinsel gelişimlerinde ve fonksiyonlarında oluşan sürekli yavaşlama, duraklama veya gerileme gösteren ve bunun sonucu olarak etkili uyumsal davranışlarda gerilik ve yetersizliğin görüldüğü sürekli bir durumu ifade etmektedir (Çağlar 1974: 12).

Engelliler ile ilgili yapılan çalışmalarda engelliliğin sosyal boyutları göz ardı edilerek, engelliliğin yalnızca tıbbi bakımdan ele alınmış olunması, engelli bireylerin farklı olduklarına vurgu yapmış böylelikle sosyal anlamda engellilerin farklı algılanarak dışlanmasına yol açılmıştır (Özbulut ve Sayar, 2009: 60). Bu nedenle engellilerinde hiçbir engeli olmayan bireyler gibi toplumsal hayata katılımları sağlanmalı ve toplumdan ayrı tutulmayarak sosyalleşmeleri desteklenmelidir.

Turizm sektörü gün geçtikçe büyümekte olan bir sektördür. Günümüzde oldukça fazla çeşitlilik gösteren turizm faaliyetleri, ülkelerin turizm gelirlerini arttırıcı bir etki yaratmaktadır. Turizm pastasından her geçen gün daha fazla pay almak isteyen ülkeler, potansiyel turistleri ülkelerine çekme çabası içine girmektedir (Karadeniz vd., 2007:195). Bu doğrultuda önemli bir potansiyel turist grubunu temsil eden engelli turistlere olan ilgi de artarak devam etmekte olup, ülkeler engelsiz turizme yönelerek, bu alana yatırım yapmaktadır.

Engelli turistlerin hareketlilikleri çoğunlukla düşük sezon olarak adlandırılan turistik hareketliliklerin yoğun olmadığı aylarda gerçekleşmektedir. Artık dünyadaki tüm ülkeler, ülke ekonomilerine engelsiz turizmde gelişim sağlayan destinasyonların olumlu katkı sağlayacağını farkındadır (Bulgan, 2014:170-171). Dolayısıyla engelli turizminin gelişimi makro düzeyde dünya ekonomisine, mikro düzeyde de ülke ekonomilerine katkı sağlayacaktır.

En önemli sosyal aktivitelerin başında gelen turizm faaliyetlerine katılım, sağlıklı bireyler için bile karmaşık bulunabilmektedir. Bu nedenle engellilerin sosyalleşebilmeleri açısından her türlü seyahat engeli ortadan kaldırılmalı ve engelli bireylerin seyahatlerine etki eden çevresel unsurların ve hizmet unsurlarının düzenlenmesi gerekmektedir (Kaygısız ve Bulgan, 2015:98-99). Her ne kadar engelli bireylerin seyahatleri esnasında kazanacakları pek çok sosyal fayda olsa da engellilerin seyahat engellerini kolaylıkla aşabildikleri söylenememektedir (Zhang, 2015:2). Engelli bireyler, öncelikle toplumsal tutumlardan, mimari düzenlemelerin yetersiz oluşundan ve ulaşım hizmetlerindeki düzenlemelerin gerektiği gibi olmayışından olumsuz etkilenmektedir. Bu engellerin belki de en etkili engelli bireyin psikolojik engelidir. Fiziksel bir engeli olmayan diğer engel türlerine sahip olan engelli bireyin içinde yaşadığı endişe ve korku bireyin seyahat kararı almasına olumsuz etki etmektedir (Rimmer vd., 2004:419-425). Bu durum zihinsel engelli bireylerin çözmekte güçlük yaşadıkları pek çok seyahat engelinin olduğunu düşündürmektedir. Özellikle zihinsel engelli bireylerin ailelerinin refakati ile gerçekleşen turizm aktiviteleri düşünülecek olunursa;

zihinsel engelli bireye sahip ebeveynlerin diğer sağlıklı bireylere sahip ebeveynlere göre daha stresli bir yapılarının oluşu nedeniyle, bu tür aktivitelere katılım onlar açısından daha da zordur. Bu tür ebeveynler; panik duygusuna, korkuya, kaygıya ve üzüntülü bir ruh haline sahiptir (Kaya, 2014:54; İlhan 2009:40; Uyaroğlu ve Bodur, 2009:405).

Turistik ürünün özelliği gereği ürün, üretildiği yerde tüketilmek zorundadır. Bu nedenle zihinsel engelli bireylerin seyahat etmesi ile başlayacak olan turistik tüketim kontrollü ve güvenli bir biçimde sağlandığı takdirde zihinsel çocuklara sahip olan ebeveynlerin endişelerinin aşılmasına fayda sağlayacaktır. Bu hususta bilimsel ve teknolojik gelişmelerin yanı sıra devlet desteğinin yeri ve önemi yadsınamaz. Engelli bireylerin kendi başlarına bağımsız olarak hareketlerinin sağlanması oldukça zor olsa da imkansız değildir. Engellilere yönelik yol güvenliği ile ilgili çalışmalar bulunsa da zihinsel engellilere özgü yapılan çalışmaların yetersiz olduğu bilinmektedir (Karabulut vd., 2010:82-83). Engelli bireylerin turizm faaliyetlerine kolay erişebilmesi noktasında tüm servis sağlayıcılarının (otel, restoran, bar, müze, eğlence parkları vb. alanların) erişilebilirliğinin sağlanması dikkate alınması gereken unsurlardandır. Pozitif personel tutumu özellikle zihinsel engelli bireylerin turizm sektöründeki tesislerin erişilememesi açığını hafifletmek için yardımcı olabilecek belki de en önemli etmendir. Turizm sektöründe zihinsel engellilerin karşılaşılabilecekleri bariyerleri ortadan kaldırarak, engellilere eğitilmiş ve olumlu tutumlar sergileyen personelle hizmet sunmak, onların memnuniyetlerini en üst seviyeye taşıyarak, seyahat ve turizm hizmetlerini aldıkları işletmelere tekrar gelmelerini sağlayacaktır (İsraeli, 2002:101-102). Böylece daha fazla sayıda engelli birey turizm faaliyetlerinden yararlanırken, turizm sektöründe önemli bir gelir artışı yakalanmış olacaktır (Takeda ve Card, 2002:59).

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

2.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmada zihinsel engelli bireye sahip ailelerin tatil deneyimlerine ilişkin bilgilerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda anket çalışması yapılmıştır. Yapılan anket çalışması zihinsel engelli bireylere sahip ebeveynlerin aracılığıyla doldurulmuştur. Zihinsel engelli bireye sahip ailelere çoğunlukla bu bireylere yönelik hizmet vermekte olan rehabilitasyon merkezlerine gidilerek ulaşılmıştır. Uygulanan anket iki bölümden oluşmaktadır. Anketin ilkbölümünü demografik sorular, ikinci bölümünü de 5'li Likert ölçeğinde hazırlanmış ulaştırma ve konaklama işletmelerine ilişkin ifadeler oluşturmaktadır.

2.2. Araştırmada Kullanılan Analiz Yöntemleri

Yapılan bu araştırmada frekans analizleri yapılmış ve Cronbach Alpha test istatistiği uygulanarak anketin güvenilirliği irdelenmiştir. Ulaştırma işletmelerine ilişkin 15 soru için yapılan güvenilirlik analizi sonucunda verilerin güvenilirlik katsayısı 0.529, konaklama işletmelerine ilişkin 24 soru için yapılan güvenilirlik analizi ölçümünde verilerin güvenilirlik katsayısı 0.559 olarak orta düzeyde güvenilir bulunmuştur. Cronbach Alpha katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenilirliğinin yorumlanmasında;

- $0.00 \leq \alpha < 0.40$ ise ölçek güvenilir değildir.
- $0.40 \leq \alpha < 0.60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşüktür.
- $0.60 \leq \alpha < 0.80$ ise ölçek oldukça güvenilirlerdir.
- $0.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilirlerdir (Kalaycı, 2005:405).

Araştırmada verilerin normal dağılıma uygun oldukları tespit edilmiş olduğu için ikili grup karşılaştırmaları için T testi, ikiden fazla grup karşılaştırmaları için Varyans (ANOVA) analizi tekniği, Varyans analizi sonucunda grup ortalamalarının arasındaki farkların belirlenmesinde çoklu karşılaştırma yöntemlerinden Pos Hoc testi kullanılmıştır.

2.3. Araştırmanın Kapsamı

Isparta il nüfusu 421.766 kişidir.(www.nufusu.com/il/isparta-nufusu).Bu sayının %55'i Isparta il merkezinde yaşamakta olan, toplam 235.456 kişiden oluşmaktadır. 2002 yılında yapılan “Türkiye Özürlüler Araştırması” ile Türkiye’de; engelli olan nüfusun, toplam nüfus içindeki oranının %12.29 olduğu tespit edilmiştir. Türkiye genelinde zihinsel engelli bireylerin oranı ise bu kümülatif oran içerisinde % 29.2 olduğu belirlenmiştir (Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması, 2010).

Yapılan bu çalışmada evreni temsil edecek kişi sayısı Isparta il merkezinde yaşamakta olan zihinsel engelli bireyler olarak planlanmış ve Isparta il merkezinin toplam nüfus sayısındakate alınarak, Türkiye genelindeki Isparta il merkezine düşen zihinsel engelli oranı %2.58 olarak hesaplanmıştır. Bu durumda Isparta il merkezinde yaşayan kişi sayısı (235.456) zihinsel engellilerden oluşan (%2.58) kişi sayısı ile çarpıldığında çalışmanın evreni 605 kişi olarak tespit edilmiştir.

750 kişiden oluşan bir evren için minimum 254 kişiye ulaşılması gerekmektedir. Bu açıdan yapılan bu çalışmada ulaşılan 371 kişilik örneklemin çalışmanın evrenini nicel açıdan temsil ettiği görülmektedir (Can, 2013:30).Tesadüfi örnekleme tekniği ile Isparta il

merkezinde bulunan rehabilitasyon merkezlerindeki toplam 371 zihinsel engelli bireye sahip aileye ulaşılmıştır. Ulaşılan bu sayı evreni temsil etmektedir.

3. BULGULAR

Bu bölümde zihinsel engellilere ve ailelerine ait demografik bilgilerin elde edilmesine yönelik olarak hazırlanmış anket bulguları paylaşılmaktadır. Ankete verilen cevaplar, betimleyici istatistikler (frekans, yüzde) kullanılarak analiz edilmiş, aşağıda verilen her bir tabloda özetlenmiştir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Anne-Babanın Cinsiyeti	N	%	Çocuğun Cinsiyeti	N	%
Kadın	204	55	Kadın	121	32.6
Erkek	167	45	Erkek	250	67.4
Anne-Babanın Yaşı	N	%	Çocuğun Yaşı	N	%
20-25	36	9.7	1-5	18	4.9
26-31	66	17.8	6-10	99	26.7
32-37	54	14.5	11-15	160	43.1
38-43	99	26.7	16-20	73	19.7
44-49	62	16.7	21-25	18	4.8
50-55	30	8.1	26-30	3	0.8
56+	24	6.5	31+	0	0
Anne-Babanın Medeni Durumu	N	%	Anne - Babanın Eğitim Durumu	N	%
Evli	299	80.6	İlköğretim	105	28.3
Bekar	72	19.4	Orta Öğretim	127	34.2
Anne-Babanın Mesleği	N	%	Lise	100	27
Ev Hanımı	138	37.2	Üniversite	24	6.5
Serbest Meslek	88	23.7	Lisansüstü	15	4
Teknisyen	3	0.8	Zihinsel Engelli Bireye Sahip Ailenin Aylık Gelir Durumu (TL)	N	%
Memur	96	25.9	1000' den az	159	42.9
Emekli	6	1.6	1000-1550	118	31.8
Çiftçi	6	1.6	1600-2150	37	10
Şoför	3	0.8	2200-2750	18	4.9
İşçi	19	5.2	2800-3350	12	3.2
Eğitmen	6	1.6	3400-3950	9	2.4
Doktor	3	0.8	4000-4550	9	2.4
Mühendis	3	0.8	4600 +	9	2.4
Refakatçi ile Seyahat Etme Durumu	N	%	Zihinsel Engelli Bireye Sahip Ailenin Tatile Çıkma Sıklığı (Yılda)	N	%

Evet	263	70.9	1 kez	326	88.9
Hayır	108	29.1	2 kez	42	10.3
Toplam	371	100	3 kez	3	0.8
			Toplam	371	100

Tablo 2.'de araştırmaya katılan zihinsel engelli bireye sahip ebeveynlerin cinsiyetlerine göre dağılımları incelendiğinde; ankete katılanların %55'inin kadın, %45'inin ise erkek olduğu tespit edilmiştir. Zihinsel engellilerin cinsiyetleri bakımından dağılımı ise, %32.6'lık bir oranla kadın, %67.4'lük bir oranla erkek olduğu tespit edilmiştir. Bu durum anket çalışması için aileleri vasıtasıyla ulaşılanların büyük çoğunluğunun erkek zihinsel engelliler olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Katılımcı anne babaların yoğunlukla %26.7'lik bir oranla 38 ila 43 yaş aralığında olduğu çocuklarının ise yoğunlukla %43.1'lik bir oranla 11 ile 15 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2.'ye bakıldığında, araştırmaya katılan anne babaların %80.6'sının evli olduğu ve %37.2'sinin ev hanımı, %25.9'unun ise memur olduğu görülmektedir.

Tablo 2.'ye bakıldığında araştırmaya katılan anne babaların %34.2'sinin orta öğretim, %27'sinin ise lise mezunu olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 2.'de ailelerin aylık gelir durumlarının dağılımı sayı ve yüzde olarak verilmiş olup, %42.9'unun aylık 1000TL. 'den az gelire sahip olduğu, %31.8'inin 1000-1550 TL. arasında aylık gelire sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu durum zihinsel engelli bireylere sahip ailelerin temel ihtiyaçlarını ancak karşılayabildiklerini, turizme ayıracak bütçelerinin yok denecek kadar az olduğunu göstermesi bakımından önemli bulunmuştur.

Araştırmaya katılan zihinsel engellerin tatile çıkma sıklığı irdelendiğinde, katılımcıların büyük kısmının %88.9'luk bir oranla yılda sadece bir kez tatile çıktıklarını belirtmiş olmaları, zihinsel engellilerin tatile çıkabilmeleri için gerek devletin gerekse özel sektörün gereken maddi ve manevi desteği sağlamaları gerekliliğini gözler önüne sermektedir. Ankete katılanların %70.9'unun refakatçi eşliğinde tatile çıkıyor olması, zihinsel engellilerin tek başlarına hareket etmede zorlandıklarını gösterir niteliktedir.

Tablo 3. Zihinsel Engellilere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Çocuğun Engel Durumu	N	%
Down Sendromu	61	16.4
Otizm	103	27.8
Diğer	207	55.8
Çocuğun Engelli Olma Durumu	N	%
Doğuştan	238	64.2
Doğduktan Sonra	133	35.8
Bir Alet, Cihaz, vb. Kullanma Durumu	N	%
Kullanmıyor	331	89.2
Tekerlekli Sandalye	25	6.7
Yürüteç	3	0.8
Diğer	12	3.2
Toplam	371	100

Tablo 3.'de araştırmada ulaşılan zihinsel engellilerden %27.8'inin otistik, %16.4'ünün ise down sendromlu olduğu, %55.8'lik gibi yüksek bir oranla diğer seçeneğini işaretleyerek, zihinsel engel türlerinin; hiperaktivite, öğrenme güçlüğü, zihinsel yetersiz, mental retardasyon, vb. olduğunu belirttikleri tespit edilmiştir. Ayrıca zihinsel engellilerin büyük çoğunluğunun %64.2'lik bir oranla sahip oldukları engel durumlarının doğuştan olduğu saptanmıştır. Yapılan bu araştırmaya katılan zihinsel engellilerin neredeyse tamamının %89.2'lik bir oranla yardımcı bir alet, cihaz vb. kullanmadıkları tespit edilmiştir.

Tablo 4. Zihinsel Engelli Bireye Sahip Ailelerin En Çok Zorluk Yaşadıkları İşletme/İşletmelere Dair Tanımlayıcı İstatistikler

İşletmeler		N	%
Ulaştırma işletmeleri	Evet	272	73.3
	Hayır	99	26.7
Seyahat İşletmeleri	Evet	42	11.3
	Hayır	329	88.7
Konaklama İşletmeleri	Evet	91	24.5
	Hayır	280	75.5
Yiyecek-İçecek İşletmeleri	Evet	86	23.2
	Hayır	285	76.8
Rekreasyon İşletmeleri	Evet	52	14
	Hayır	319	86
Diğer	Evet	12	3.2
	Hayır	359	96.8
Toplam		371	100

Yapılan araştırmada zihinsel engellilerin tatil deneyimleri tanımlanmak istenmiş olup, tatilleri esnasında en çok zorluk yaşadıkları turizm işletmeleri irdelenmek istenmiş ve bu duruma ilişkin bilgiler Tablo 4.'de özetlenmiştir. Tablo 4.'e bakıldığında, zihinsel engellilerin turizm faaliyetlerinde bulunurken en çok %73.3'lük bir oranla ulaştırma işletmelerinin sunduğu hizmetlerden fayda sağlarken zorlandıkları görülmektedir. Bu durumun aksine zihinsel engelliler seyahat, konaklama, yiyecek-içecek, rekreasyon işletmelerinin sundukları mal ve hizmetlerden yararlanırken yaklaşık olarak %20'lik bir kısmının zorlandığı yine yaklaşık olarak %80'inin hiçbir zorluk yaşamadıkları tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgular zihinsel engellilerin sadece ulaştırma işletmelerinde zorluklar yaşadıklarını bu durumun aşılması halinde tatillerini diğer engelli olmayan bireyler gibi kolaylıkla geçirebileceklerini göstermesi bakımından önemli bulunmuştur.

Tablo5. Tatil İçin En Çok Tercih Edilen Yerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Tatil Yeri	N	%
Kuşadası	12	3.2
İzmir	99	26.7
Bodrum	9	2.4
Samsun	39	10.5
Özdere	15	4
Antalya	106	28.6
Eğirdir	19	5.1
Muğla	9	2.4
Burdur	6	1.6
Manisa	3	0.8
Sandıklı	18	4.8
Kayseri	3	0.8
Afyon	3	0.8
Aydın	3	0.8
Marmaris	3	0.8
Isparta	3	0.8
İstanbul	3	0.8
Amasra	3	0.8
Denizli	6	1.6
Trabzon	9	2.4
Yurtdışı	3	0.8
Toplam	371	100

Tablo 5. 'de araştırmaya katılanların tatil için en çok tercih ettikleri yerlere ait tanımlayıcı istatistikler verilmektedir. Katılımcıların sırasıyla en çok %28.6'sının Antalya'yı, %26.7'sinin İzmir'i tatil için tercih ettikleri tespit edilmiştir. Bu sonuç genellikle tatil yeri tercihlerine yönelik olarak yapılan araştırmalarda elde edilen bulgularla örtüşük olması nedeniyle önemlidir.

Tablo 6. Tatil Kararı Alma Etkeninin Tanımlayıcı İstatistikleri

Etkenler		N	%
Seyahat Acentesi Tavsiyesi	Evet	81	21.8
	Hayır	290	78.1
İnternet	Evet	69	18.6
	Hayır	302	81.4
Eş-Dost Tavsiyesi	Evet	218	58.8
	Hayır	153	41.2
Önceki Deneyim	Evet	153	41.2
	Hayır	218	58.8
Rehber Kitap	Evet	15	4
	Hayır	356	96
Gazete-Dergi Reklamı	Evet	12	3.2
	Hayır	359	96.8
Fiyat	Evet	24	6.5
	Hayır	347	93.5
Diğer	Evet	365	98.4
	Hayır	6	1.6
Toplam		371	100

Tablo 6.'da araştırmaya katılanların tatil kararı almalarındaki etmenlere ait tanımlayıcı istatistikler verilmiştir. Tablo 6.'ya bakıldığında, katılımcıların en çok %98.4'lük bir oranla tatile çıkma kararı almalarında diğer seçeneğini işaretledikleri ve diğer seçeneği ile tesisin konumu (yaşadıkları şehire olan uzaklığı, çevresinde sağlık hizmetleri veren sağlık kurumlarının varlığı, vb. unsurların etkili olduğu) ve tercih ettikleri tesisin imkanlarının tatil kararı almalarında etkili olduğunu belirttikleri tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların, %58.8'lik bir oranla eş ve dostlarının tavsiyesi ile seyahat kararı aldıkları saptanmıştır. Bu oranı % 41.2 ile önceki tatil deneyimlerinin etkili olması izlemektedir.

3.1. Tutumlara İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde katılımcıların tatil deneyimlerini etkilediği düşünülen faktörlere yönelik tutumlarının ortalamaları, standart sapmaları ve frekans yüzdeleri ölçülmeye çalışılmıştır. Sorulara verilen cevaplardan katılıyorum ve tamamen katılıyorum yanıtı toplanarak olumlu tutum olarak; katılmıyorum ve hiç katılmıyorum yanıtı toplanarak olumsuz tutum olarak ifade edilmiştir.

Tablo 7. Zihinsel Engellilerin Ulaştırma İşletmelerine Ait Tutumları

Ulaştırma İşletmeleri	Ort.	Standart Sapma
Engelliler için özel tasarlanmış bir araçla ulaşımı kolaylıkla sağladım.	1.81	0.673
Kendi özel aracım ile ulaşımı kolaylıkla sağladım.	4.35	0.494
Otobüs ile ulaşımı kolaylıkla sağladım.	4.02	0.621
Tren ile ulaşımı kolaylıkla sağladım.	1.58	0.585
Metro ile ulaşımı kolaylıkla sağladım.	1.82	0.698
Taksi ile ulaşımı kolaylıkla sağladım.	1.79	0.734
Uçak ile ulaşımı kolaylıkla sağladım.	1.85	0.708
Kullandığım ulaşım aracının kapıları kolaylıkla açılıyordu.	4.14	0.590
Ulaştırma işletmelerinin zemini engellilere uygun bir biçimde tasarlanmıştı.	4.17	0.564
Ulaştırma hizmetlerinden kolaylıkla faydalandım.	1.91	0.712
Ulaştırma hizmetlerinin verildiği mekanda engellilerin kullanımı için tasarlanmış tuvaletler mevcuttu.	1.99	0.658
Ulaştırma işletmelerinde eşyalarımızın taşınmasına yardım edildi.	4.06	0.562
Ulaştırma işletmelerinde deneyimli bir personel tarafından bilgilendirme verildi.	1.86	0.710
Ulaştırma işletmelerindeki hizmet veren personelin tutumu olumluydu.	4.08	0.669
Ulaştırma işletmelerinde yolcu indirme bindirme yerleri engelli misafirler için uygundu.	1.93	0.738

Tablo 7.'de zihinsel engellilere ilişkin 5'li Likert ölçeğinde hazırlanmış ulaşım işletmeleri sorularına ait tanımlayıcı istatistiksel verilere yer verilmektedir. Verilerin ortalamalarına bakıldığında, en yüksek ortalamanın “*Kendi özel aracım ile ulaşımı kolaylıkla sağladım.*” ifadesine verilmiş olduğu tespit edilmiştir. Bu durum zihinsel engelli bireylere sahip olan ailelerin yoğunlukla ulaşımı kendi araçları vasıtasıyla sağladıklarını gösterir niteliktedir. Katılımcıların yoğunlukla olumlu görüş bildirdiklerinin tespit edildiği bir diğer ifade ise “*Ulaştırma işletmelerinin zemini engellilere uygun bir biçimde tasarlanmıştı.*” ifadesidir. Bu bulgu katılımcıların ulaşım işletmelerinin yapısal olarak hareketliliklerini olumlu yönde etkilediklerini gösterir niteliktedir. Araştırmada katılımcıların “*Engelliler için özel tasarlanmış bir araçla ulaşımı kolaylıkla sağladım.*” ifadesine en fazla oranla katılmadıkları tespit edilmiştir. Bu durum zihinsel engelli bireye sahip ailelerin çoğunda özel tasarlanmış bir aracın olmadığını göstermektedir. Yine araştırmaya katılanların çoğunluğunun “*Uçak ile ulaşımı kolaylıkla sağladım.*” ifadesi için olumsuz görüş bildirdikleri saptanmış olup, bu durumun ailelerin gelir durumları ile örtüşük bir sonuç doğurduğu söylenebilmektedir. Sonuç olarak gelir durumları uçak ile seyahat etmelerine fırsat vermeyen zihinsel engelli bireylere sahip ailelerin genellikle ulaşımını kendi araçları ile sağlamakta olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 8. Zihinsel Engellilerin Konaklama İşletmelerine Ait Tutumları

Konaklama İşletmeleri	Ort.	Standart Sapma
Otel işletmesinin dış mekanında engelliler için tasarlanmış rampalar ve yollar vardı.	4.22	0.633
Otel işletmesinin iç mekanında engelliler için tasarlanmış resepsiyon vardı.	1.77	0.709
Otel işletmesinin iç ve dış mekanında bilgilendirici işaretler vardı.	4.15	0.645
Otel işletmesindeki personelin engellilere karşı tutumu olumluydu.	4.29	0.729
Otel işletmesinde bulunan asansörler engellilerin kullanımına uygundu.	1.90	0.694
Otel işletmesinde bulunan engelli misafir odaları otelin her mekanına kolaylıkla ulaşabileceğimiz bir yerde bulunmaktaydı.	4.13	0.650
Otel işletmesinin odalarının donanımı engelli misafirlerin kullanımına uygundu.	1.84	0.745
Otel işletmesinde eşyalarımızın taşınmasına yardım edildi.	4.24	0.627
Otel işletmesinin iç mekanında bulunan havuzda asansör sistemi vardı.	1.54	0.678
Otel işletmesinin dış mekanında bulunan havuzda asansör sistemi vardı.	1.81	0.699
Otel işletmesinde engelli misafirlerin oturabileceği dinlenme alanları vardı.	4.22	0.740
Otel işletmesinin genel alanlarında engelli tuvaletleri mevcuttu.	4.39	0.657
Otel işletmesindeki restoranların engelli misafirlerin kullanabileceği şekilde tasarlanmış masaları vardı.	1.85	0.771
Otel işletmesinde engelliler için özel yiyecek içecek ikramları vardı	1.68	0.668
Otel işletmesinin restoranlarında Braille alfabesi ile hazırlanmış menü vardı.	1.73	0.791
Otel işletmesinin plajında engelli misafirler için tasarlanmış şezlong ve şemsiyeli dinlenme alanı vardı.	4.15	0.698
Otel işletmesinin barı ve diskosu engelli misafirlerin eğlenmesi için uygundu.	1.83	0.728
Otel işletmesinde düzenlenen animasyon faaliyetleri engellilere yönelikti.	1.92	0.769
Otel işletmesindeki sinema engelli misafirler için uygundu.	4.01	0.751
Otel işletmesini başka arkadaşlarıma tavsiye ederim.	3.96	0.760
Otel işletmesinde sunulan hizmetten memnun kaldım.	3.86	0.703
Otel işletmesinde sunulan hizmete erişim kolaydı.	3.95	0.709
Aynı otel işletmesine tekrar gitmek isterim.	3.95	0.739

Tablo 8.'de zihinsel engellilere ilişkin 5'li Likert ölçeğinde hazırlanmış konaklama işletmeleri sorularına ait tanımlayıcı istatistiksel verilere yer verilmektedir. “*Otel işletmesinin genel alanlarında engelli tuvaletleri mevcuttu.*” ifadesine ankete katılanların yoğunlukla olumlu görüş bildirdikleri tespit edilmiştir. Tablo 8.'e bakıldığında “*Otel işletmesinde eşyalarımızın taşınmasına yardım edildi.*” ifadesi içinde katılımcıların çoğunlukla olumlu görüş bildirdikleri görülmektedir. “*Otel işletmesinin dış mekanında engelliler için tasarlanmış rampalar ve yollar vardı.*” ifadesi ile “*Otel işletmesinde engelli misafirlerin oturabileceği dinlenme alanları vardı.*” ifadesine de katılımcıların aynı oranlarda olumlu görüş bildirdikleri anlaşılmaktadır. Genel olarak katılımcıların otel işletmelerinin sundukları hizmetlerden memnun kaldıkları özel olarak ise otel işletmelerinin havuzlarında asansör sisteminin olmayışı, yiyecek içecek büfelerinde engellilere yönelik hazırlanmış menülerin olmayışı ve

engellilerin konakladıkları odaların donanımsal olarak engellilere yönelik olmayışından şikayetçi oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 9. Zihinsel Engellilerin Anne-Babalarının Cinsiyetlerine Göre T-Testi

Ulaştırma İşletmeleri	Cinsiyet	N	Ort.	sh	T testi (t)	Sig (p)
	Kadın	204	2.711	0.017	-4.602	0.000*
	Erkek	167	2.812	0.012		
Konaklama İşletmeleri	Kadın	201	3.161	0.010	-3.112	0.002*
	Erkek	167	3.207	0.010		

Tablo 9.'da zihinsel engellilerin anne-babalarının cinsiyetlerine göre ulaştırma ve konaklama işletmelerini değerlendirmeye yönelik tutumları için uygulanan T-Testi sonuçları verilmektedir. Tablo 9.'a bakıldığında zihinsel engelli bireye sahip olan anne babalarının ulaştırma işletmeleri değerlendirmelerinde istatistiki açıdan bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Bu sonuç ulaştırma işletmelerinin sundukları hizmetlere yönelik olarak erkeklerin kadınlardan daha olumlu görüş bildirdiklerini göstermektedir. Zihinsel engelli bireye sahip olan anne babaların konaklama işletmelerini değerlendirme durumları için istatistiki açıdan bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Yine aynı şekilde konaklama işletmeleri için erkeklerin kadınlardan daha olumlu bir tutumda oldukları tespit edilmiştir. Bu sonuç, zihinsel engelli bireye sahip babaların gerek ulaştırma işletmelerinin gerekse konaklama işletmelerinin sundukları mal ve hizmetlerden annelere göre daha fazla memnun kaldıklarını gösterir niteliktedir.

Tablo 10. Zihinsel Engellilerin Cinsiyetlerine Göre T-Testi

Ulaştırma İşletmeleri	Cinsiyet	N	Ort.	sh	T testi (t)	Sig (p)
	Kadın	121	2.732	0.019	-1.554	0.121
	Erkek	250	2.769	0.013		
Konaklama İşletmeleri	Kadın	121	3.170	0.013	-1.098	0.273
	Erkek	250	3.188	0.009		

Tablo 10.'da zihinsel engellilerin cinsiyetlerine göre ulaştırma ve konaklama işletmelerini değerlendirmeye yönelik tutumları için uygulanan T-Testi sonuçları verilmektedir. Elde edilen sonuçlara göre cinsiyetleri bakımından zihinsel engellilerin gerek konaklama gerekse ulaştırma işletmelerinin sundukları mal ve hizmetleri değerlendirmeleri açısından istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Bu sonuç, zihinsel

engellilerin cinsiyetlerinin ulaştırma ve konaklama işletmelerini değerlendirmelerini etkilemediğini göstermektedir.

Tablo 11. Refakatçi ile Seyahate Çıkma Durumlarına İlişkin T Testi

Ulaştırma İşletmeleri	Refakatçi İle Seyahat Etme	N	Ort.	sh	T testi (t)	Sig (p)
	Evet	263	2.738	0.013	-2.739	0.006*
	Hayır	108	2.805	0.021		
Konaklama İşletmeleri	Evet	263	3.185	0.009	0.482	0.630
	Hayır	108	3.177	0.014		

Tablo 11.'de zihinsel engellilerin refakatçi ile seyahate çıkma durumlarına göre ulaştırma ve konaklama işletmelerini değerlendirmeye yönelik tutumları için uygulanan T-Testi sonuçları verilmektedir. Tablo 11.'e bakıldığında, zihinsel engellilerin refakatçi ile seyahate çıkma durumlarına göre ulaştırma işletmelerini değerlendirmeleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Bu sonuç refakatçi ile tatile çıkmayan zihinsel engellilerin ulaştırma işletmelerinin sunduğu hizmetlerden refakatçi ile tatile çıkanlara oranla daha fazla memnun kaldıklarını gösterir niteliktedir.

Tablo 12. Engelli Olma Durumuna İlişkin T Testi

Ulaştırma İşletmeleri	Engel Durumu	N	Ort.	sh	T testi (t)	Sig (p)
	Doğuştan	238	2.747	0.013	-1.147	0.252
	Doğuştan Sonra	133	2.774	0.020		
Konaklama İşletmeleri	Doğuştan	235	3.177	0.009	-0.813	0.417
	Doğuştan Sonra	133	3.190	0.011		

Tablo 12.'de zihinsel engellilerin engelli olma durumlarına göre ulaştırma ve konaklama işletmelerini değerlendirmeye yönelik tutumları için uygulanan T-Testi sonuçları verilmektedir. Elde edilen bulgulara göre, zihinsel engellilerin doğuştan ya da sonradan engelli olması, gerek konaklama gerekse ulaştırma işletmelerinin sundukları mal ve hizmetleri değerlendirmelerini etkilememektedir. Her iki işletme türünün değerlendirilmesi zihinsel engelli olma durumu açısından istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılığa yol açmamaktadır ($p > 0.05$).

Tablo 13. Zihinsel Engel Türüne İlişkin Anova Analizi

Ulaştırma İşletmeleri	Zihinsel Engel Türü	N	Ort.	sh	F	Sig (p)
	Down Sendromu	61	2.861	0.028	9.099	0.000*
	Otizm	103	2.722	0.019		
	Diğer	207	2.743	0.014		
Konaklama İşletmeleri	Down Sendromu	61	3.172	0.011	0.220	0.802
	Otizm	103	3.187	0.016		
	Diğer	204	3.182	0.010		

Tablo 13.'de zihinsel engellilerin engel türüne göre ulaştırma ve konaklama işletmelerini değerlendirmeye yönelik tutumları için uygulanan T-Testi sonuçları verilmektedir. Zihinsel engellilerin sahip oldukları engel türlerine göre ulaştırma işletmelerini değerlendirmeleri arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$). Dolayısıyla down sendromlu olan zihinsel engellilerin, otistik zihinsel engellilere ve diğer zihinsel engelli türlerine göre ulaştırma işletmelerinden daha fazla memnun kaldıkları anlaşılmaktadır. Araştırmaya katılan zihinsel engellilerin engel türleri ile konaklama işletmelerini değerlendirmeleri açısından istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 14. Zihinsel Engel Türüne Göre Ulaştırma İşletmelerine İlişkin Gruplararası Farklılıklar Post Hoc Testi

Ulaştırma İşletmeleri	Zihinsel Engel Türü		Ort. Farklılığı	sh	Sig (p)
	Down Sendromu	Otizm	0.136	0.034	0.000*
		Diğer	0.118	0.030	
	Otizm	Down Sendromu	-0.136	0.034	0.000*
		Diğer	-0.018	0.025	
	Diğer	Down Sendromu	-0.118	0.030	0.000*
		Otizm	0.018	0.025	

Tablo 14.'de zihinsel engel türüne göre ulaştırma işletmelerine ilişkin gruplararası farklılıkların hangi gruptan kaynaklandığının tespiti için Post Hoc testi uygulanarak özetlenmiştir. Tabloya bakıldığında, down sendromlu olan zihinsel engelliler ile otistik olan zihinsel engellilerin ve diğer engel türlerine sahip zihinsel engellilerin ulaştırma işletmelerini değerlendirmeleri bakımından istatistiki olarak anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$). Aynı şekilde otistik olan zihinsel engellilerin de down sendromlu ve diğer zihinsel engel türleri bakımından ulaştırma işletmelerini değerlendirmeleri bakımından istatistiki olarak anlamlı bir farklılığın olduğu belirlenmiştir ($p<0.05$). Bu sonuçlar tüm zihinsel engel türlerine göre ulaştırma işletmelerinin değerlendirilmesinin farklı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Tablo 15. Zihinsel Engel Türüne Göre Konaklama İşletmelerine İlişkin Gruplararası Farklılıklar Post Hoc Testi

Konaklama İşletmeleri	Zihinsel Engel Türü		Ort. Farklılığı	sh	Sig (p)
	Down Sendromu	Otizm	-0.015	0.023	
Diğer		-0.010	0.021		
Otizm	Down Sendromu	0.015	0.023	0.955	
	Diğer	0.005	0.017		
Diğer	Down Sendromu	0.010	0.021	0.955	
	Otizm	-0.005	0.017		

Tablo 15.'de zihinsel engel türüne göre konaklama işletmelerine ilişkin gruplararası farklılıkların hangi gruptan kaynaklandığının tespiti için yapılan Post Hoc testinin sonuçlarına yer verilmektedir. Tablo 15.'e bakıldığında, zihinsel engel türleri ile konaklama işletmelerinin değerlendirilmesi bakımından istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0.05$).

Tablo 16. Zihinsel Engellinin Yardımcı Bir Alet, Cihaz, vb. Kullanımına İlişkin Anova Analizi

Ulaştırma İşletmeleri	Yardımcı Bir Alet, Cihaz, vb. Kullanımı	N	Ort.	sh	F	Sig (p)
	Kullanmıyor	331	2.752	0.012	1.167	0.322
	Tekerlekli Sandalye	25	2.824	0.040		
	Yürüteç	3	2.866	0.000		
	Diğer	12	2.733	0.037		
Konaklama İşletmeleri	Kullanmıyor	328	3.172	0.008	5.073	0.002*
	Tekerlekli Sandalye	25	3.268	0.017		
	Yürüteç	3	3.333	0.000		
	Diğer	12	3.229	0.014		

Tablo 16.'da zihinsel engellinin yardımcı bir alet, cihaz, vb. kullanımına ilişkin Anova Analizi'nin sonuçlarına yer verilmektedir. Ulaştırma işletmelerinin sundukları mal ve hizmetleri zihinsel engellilerin kullandıkları alet, cihaz vb. bakımdan değerlendirmeleri açısından istatistiki bakımdan anlamlı bir fark yoktur. Ancak konaklama işletmelerinin sundukları mal ve hizmetleri zihinsel engellilerin kullandıkları alet, cihaz vb. bakımdan değerlendirmeleri açısından istatistiki bakımdan anlamlı bir fark vardır ($p<0.05$). Bu durum zihinsel engellilerin yürüteç ile hareket edenlerinin konaklama işletmelerini değerlendirmelerinin, hiçbir yardımcı alet, cihaz, vb. kullanmayanlar ile tekerlekli sandalye ve diğer alet, cihaz, vb. kullananlara göre daha fazla olumlu görüş bildirdiklerini kanıtlar niteliktedir.

Tablo 17. Zihinsel Engellinin Yardımcı Bir Cihaz Kullanımına Göre Ulaştırma İşletmelerine İlişkin Gruplararası Farklılıklar Post Hoc Testi

Ulaştırma İşletmeleri	Yardımcı Bir Alet, Cihaz, vb. Kullanımı	Ort. Farklılığı	sh	Sig (p)	
	Kullanmıyor	Tekerlekli Sandalye	-0.071	0.044	0.376
		Yürüteç	-0.114	0.125	
		Diğer	0.018	0.063	
	Tekerlekli Sandalye	Kullanmıyor	0.071	0.044	0.376
		Yürüteç	-0.042	0.013	
		Diğer	0.090	0.075	
	Yürüteç	Kullanmıyor	0.011	0.125	0.797
		Tekerlekli Sandalye	0.042	0.131	
		Diğer	0.133	0.139	
Diğer	Kullanmıyor	-0.018	0.063	0.991	
	Tekerlekli Sandalye	-0.090	0.075		
	Yürüteç	-0.133	0.139		

Tablo 17.'de zihinsel engellinin yardımcı bir alet, cihaz, vb. kullanımına göre ulaştırma işletmelerine ilişkin farklılıkların hangi gruptan kaynaklandığı Post Hoc Testi uygulanması sonucunda özetlenmiştir. Elde edilen bulgulara bakıldığında zihinsel engellilerin yardımcı bir alet, cihaz, vb. kullanımına göre ulaştırma işletmelerine ilişkin gruplararası farklılıklar olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 18. Zihinsel Engellinin Yardımcı Bir Alet, Cihaz, vb. Kullanımına Göre Konaklama İşletmelerine İlişkin Gruplararası Farklılıklar Post Hoc Testi

Konaklama İşletmeleri	Yardımcı Bir Alet, Cihaz, vb. Kullanımı	Ort. Farklılığı	sh	Sig (p)	
	Kullanmıyor	Tekerlekli Sandalye	-0.095	0.029	0.007*
		Yürüteç	-0.160	0.082	
		Diğer	-0.056	0.041	
	Tekerlekli Sandalye	Kullanmıyor	0.095	0.029	0.007*
		Yürüteç	-0.065	0.087	
		Diğer	0.039	0.050	
	Yürüteç	Kullanmıyor	0.160	0.082	0.213
		Tekerlekli Sandalye	0.065	0.087	
		Diğer	0.104	0.092	
Diğer	Kullanmıyor	0.056	0.041	0.534	
	Tekerlekli Sandalye	-0.039	0.050		
	Yürüteç	-0.104	0.092		

Tablo 18.'de zihinsel engellinin yardımcı bir alet, cihaz, vb. kullanımına göre konaklama işletmelerine ilişkin gruplararası farklılıkların hangi gruptan kaynaklandığı Post Hoc Testi uygulanması sonucunda özetlenmiştir. Tablo 18.'e bakıldığında, hiçbir yardımcı alet, cihaz, vb. kullanmayan zihinsel engelliler ile tekerlekli sandalye, yürüteç ve diğer alet ve cihaz, vb. kullananlar arasında konaklama işletmelerini değerlendirmeleri bakımından istatistikî açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Ayrıca tekerlekli

sandalye kullanan zihinsel engelliler ile yürüteç ve diğer alet ve cihaz, vb. kullananlar ve hiçbir yardımcı alet kullanmayanlar arasında konaklama işletmelerini değerlendirmeleri bakımından istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$). Bu sonuç, hiçbir yardımcı alet kullanmayanların ve tekerleki sandalye kullananların diğer zihinsel engellilere göre konaklama işletmelerini farklı değerlendirdiklerini göstermesi bakımından önemlidir.

Tablo 19. Zihinsel Engelli Bireye Sahip Ailelerin Aylık Gelir Durumlarına İlişkin Anova Analizi

Ulaştırma İşletmeleri	Aylık Gelir Durumu (TL)	N	Ort.	sh	F	Sig (p)
Ulaştırma İşletmeleri	1000.00' den az	159	2.734	0.016	2.310	0.026*
	1000.00-1550.00	118	2.744	0.023		
	1600.00-2150.00	37	2.857	0.024		
	2200.00-2750.00	18	2.722	0.031		
	2800.00-3350.00	12	2.800	0.058		
	3400.00-3950.00	9	2.777	0.086		
	4000.00-4550.00	9	2.911	0.040		
	4600.00 +	9	2.755	0.040		
Konaklama İşletmeleri	1000.00' den az	156	3.207	0.010	2.226	0.032*
	1000.00-1550.00	118	3.175	0.013		
	1600.00-2150.00	37	3.128	0.027		
	2200.00-2750.00	18	3.166	0.034		
	2800.00-3350.00	12	3.208	0.064		
	3400.00-3950.00	9	3.083	0.020		
	4000.00-4550.00	9	3.152	0.018		
	4600.00 +	9	3.180	0.038		

Tablo 19.'da zihinsel engelli bireye sahip ailelerin aylık gelir durumlarına ilişkin yapılan Anova Analizi'nin sonuçları özetlenmektedir. Yapılan analiz sonucunda aylık gelir durumlarına göre zihinsel engellilerin konaklama ve ulaştırma işletmelerini değerlendirmeleri bakımından istatistiki olarak anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$). Bu sonuç zihinsel engelli bireylerin sahip oldukları aylık gelir durumuna göre ulaştırma ve konaklama işletmelerinin sundukları mal ve hizmetleri değerlendirmeleri açısından farklılık gösterdiklerini ortaya çıkarmaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan bu çalışma zihinsel engelli bireye sahip ailelerin tatil deneyimlerinin belirlenmesine yönelik olarak daha önceden Türkiye’de yapılmamış bir çalışma olması yönü ile önem arz etmektedir. İlgili literatür taraması yapıldığında, zihinsel engelli bireylerin ailelerine yönelik, zihinsel engellilerin davranış sebeplerine yönelik olarak yapılan pek çok çalışmaya rastlanmıştır (Özen vd., 2002; Özşenol, vd., 2003; Şipal, 2010; Uyaroğlu ve Bodur, 2009). Ancak yapılan bu çalışma ile zihinsel engellilerin turizm faaliyetlerinden yararlanmaları esnasında karşılaştıkları güçlükler, tatil kararı alma etmenleri, tatile çıkma sıklıkları, vb. unsurlar ilk defa incelenmiş olması nedeniyle bu çalışma turizm sektörü içinde zihinsel engelli bireye sahip ailelerin tatil deneyimlerinin belirlenmesi amacıyla önemli bulunmaktadır. Araştırmaya katılan zihinsel engelli bireylerin anne babalarının dağılımı; 204 kadın (anne), 167 erkek (baba) olmak üzere toplamda 371 kişidir. Araştırmada 121 adet kadın zihinsel engelliye, 250 adet erkek zihinsel engelliye ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan zihinsel engelli bireye sahip ailelerin yaş ortalamaları yoğunlukla 38 ila 43 yaş aralığında olup, araştırmaya katılan zihinsel engellilerin yaş aralığı ise yoğunlukla 11 ila 15 yaş aralığındadır. Bu durum hem anne babalar için hem de zihinsel engelli bireyler için araştırma konusunu irdeleyebilecekleri bir yaş aralığında olduklarını gösterir niteliktedir. Araştırma sonucunda, daha önceki araştırmaların engelli bireylerin düşük gelir seviyesine sahip olduklarını vurgulamalarına paralel sonuçlar elde edilmiştir (Uygun, 2010:23). Yapılan bu çalışmada da zihinsel engelli bireye sahip ailelere aylık gelir durumları sorulduğunda ailelerin çoğunlukla düşük gelir grubunda oldukları tespit edilmiştir. Bu durum genellikle yaşamlarını sürdürecekt kadar gelire sahip olan ailelerin kolaylıkla turizm faaliyetlerinde bulunabilmeleri için bütçelerinden pay ayırmada güçlük yaşayacaklarını göstermesi bakımından önemlidir. Dolayısıyla gelir durumları düşük olan ailelerin, uçak ile seyahat etmeye ekonomik anlamda fırsat bulamadıkları için genellikle ulaşımını kendi araçları ile sağlamakta olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan araştırmada zihinsel engelli bireye sahip olan anne babaların konaklama ve ulaştırma işletmelerindeki tatil deneyimleri belirlenmeye çalışılmış ve zihinsel engelli bireye sahip babaların gerek ulaştırma işletmelerinin gerekse konaklama işletmelerinin sundukları mal ve hizmetlerden annelere göre daha fazla memnun kaldıkları tespit edilmiştir. Annelerin babalara göre daha korumacı bir içgüdü ile hareket ettikleri ve zihinsel engelli çocuklarına yönelik daha titiz ve detaycı bir tutum sergiledikleri düşünüldüğünde elde edilen bu sonucun gerçeği yansıtmakta olduğu söylenebilir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre, refakatçi ile tatile çıkmayan zihinsel engellilerin ulaştırma işletmelerinin sunduğu hizmetlerden refakatçi ile tatile çıkanlara oranla daha fazla memnun kaldıkları anlaşılmaktadır. Bu sonuç, özgürce hareket edebilen zihinsel engelli bireylerin ulaştırma işletmelerinin sundukları mal ve hizmetlerden fayda sağlarken, refakatçi ile seyahat etmek zorunda olan zihinsel engellilere göre daha mutlu olduklarını göstermektedir. Ancak elde edilen bir diğer sonuç ise, tüm zihinsel engel türlerine göre (down sendromlu, otistik, diğer, vb.) ulaştırma işletmelerinin değerlendirilmesinin farklı olduğunu gösterir niteliktedir. Bu durum zihinsel engelli bireyin sahip olduğu engel türüne göre hizmetleri değerlendirmelerinde farklılıkların olduğunu kanıtlamaktadır.

Yapılan araştırma ile ulaşılan bir diğer önemli sonuç, hiçbir yardımcı alet kullanmayan zihinsel engellilerin ve tekerlekli sandalye kullananların diğer zihinsel engellilere göre konaklama işletmelerini farklı değerlendirdiklerini göstermesi bakımından önemlidir. Bu sonuç, zihinsel engellilerin hareket engeli olanlarının konaklama işletmelerinin yapısal engelleri ile mücadele etmek durumunda kaldıklarını göstermesi bakımından önemli bulunmuştur. Araştırmada konaklama işletmelerindeki tatil deneyimleri belirlenmeye çalışılmış ve sonuç olarak, zihinsel engelli bireylerin konakladıkları odaların donanımlarını, yiyecek içecek hizmetlerinin gerek çeşit olarak, gerekse restoranlarının yapısal olarak yetersiz buldukları tespit edilmiştir. Araştırmaya yoğunlukla 11 ila 15 yaş aralığındaki zihinsel engellilerin katılımının doğal bir sonucu olarak konaklama işletmelerinde bu engel grubu için düzenlenen özel animasyon faaliyetlerinin olmayışından şikayetçi oldukları saptanmıştır.

Araştırma kapsamında geliştirilen öneriler aşağıda maddeler halinde verilmektedir;

- Zihinsel engelli bireye sahip aileler devlet tarafından desteklenmeli ve bu ailelerin satın alma güçleri arttırılmalıdır.
- Zihinsel engelli bireyler sosyal turizm kapsamında kolaylıkla tatil kararı alıp, tatile çıkabilmelidir.
- Zihinsel engelli bireylerin sosyalleşmeleri ve toplumla bütünleşebilmeleri için turizm faaliyetlerinde bulunmaları gerek devlet gerekse özel sektör tarafından teşvik edilmelidir.
- Ulaştırma işletmelerinde hizmet veren tüm işletmeler zihinsel engellilere ücretsiz erişim sağlamalıdır.
- Konaklama işletmelerinin yapısal ve hizmet unsurları yeniden gözden geçirilerek iyileştirilmeli ve zihinsel engellilerin kolaylıkla fayda sağlayacağı işletmelere dönüştürülmelidir.

- Konaklama işletmelerinde zihinsel engelli bireylerden ücret alınmamalı ya da cüzi bir oran alınarak, bu kesimin konaklama işletmelerinin sundukları mal ve hizmetlerden kolaylıkla faydalanması sağlanmalıdır.
- Zihinsel engellilere ücretsiz erişim sağlayan gerek ulaştırma gerekse konaklama işletmeleri oluşturulacak olan sosyal duyarlılıklarını gösteren bir logoyu işletmelerinde bulundurmalı ve böylelikle sosyal anlamda duyarlı bir işletme olduklarını yansıtmalıdır.
- Tüm turizm işletmelerinin engelli dostu işletmelere dönüştürülmesi için projeler geliştirilmelidir.
- Herkesin bir gün engelli olabileceği gerçeğinden hareketle zihinsel engelliler için yapılacak olan yatırımların toplumun tüm kesimini ilgilendirdiği bilinciyle hareket edilmelidir.
- Toplumun zihinsel engellilere yönelik olumlu tutum sergilemesi için gerekli olan tüm çalışmalar gerek devlet gerekse özel sektör tarafından desteklenmelidir.

KAYNAKÇA

AUSTRALIAN BUREAU OF STATISTICS, (2012).

<http://www.abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/mediareleasesbytitle/DAFD731067E636D3CA256F0F0079D6E3?OpenDocument> 09.09.2014.

BEKÇİ, B. (2012). “Fiziksel Engelli Kullanıcılar İle En Uygun Ulaşım Akıllarının Erişilebilirlik Açısından İrdelenmesi: Bartın Kent Örneği”, Bartın Orman Fakültesi Dergisi,14(Özel Sayı):26-36.

BRAITHWAITE, J.ve MONT, D. (2008).“Disability and Poverty:A Survey of World Bank Poverty Assessments and Implications”, Social Protection & Labor The World Bank, 0850:1-22.

BULGAN, G. (2014). Engelli Turizmi: Antalya İlindeki Dört ve Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, Communication From The Commission To The Council, The European Parliament, The European Economic And Social Committee And The Committee of the Regions, Equal Opportunities for People with Disabilities: A European Action Plan Brussels, 30.10.2003, COM(2003) 650 final, http://www.eyh.gov.tr/upload/ozurluveyasli.gov.tr/mce/eski_site/raporlar/uluslararası/ab/ABmuktesebati/2003europeanactionplani.pdf 09.02.2014.

ÇAĞLAR, D.(1974). Geri Zekâlı Çocuklar ve Eğitimi, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara.

DİE, Türkiye Özürlüler Araştırması-SIS, 2002 Turkey Disability Survey http://www.ozida.gov.tr/odes/odes_2013/arastirma/tr_ozurluler_arastirmasi/blm1.pdf 08.01.2014.

DISABILITY STATISTICS: FACTS & STATISTICS ON DISABILITIES & DISABILITY ISSUES, 2016.<http://www.disabled-world.com/disability/statistics/> 03.06.2016.

DÜNYA NÜFUS GÜNÜ, 2015.<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18617>

11.08.2016.

DÜNYA ENGELLİLİK RAPORU,
2011.<http://eyh.aile.gov.tr/data/5480490c369dc57170df34bd/D%C3%BCnya%20Engellilik%20Raporu-basilan.pdf>06.10.2016.

ERİPEK, S. (1996). “Zihinsel Engelli Çocukların Tanımı”, Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(2):81-87.

ERYILMAZ, B. (2010). Turizmde Engelli Pazarının Değerlendirilmesi ve Bodrum Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

GENEL NÜFUS SAYIMI (2000). T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
<http://www.die.gov.tr> 04.03.2016.

GÖNEN, E., HABLEMİTOĞLU, Ş. ve ÖZMETE, E. (2004), “Yoksullukve Sürdürülebilir Yaşam Kalitesi için Sosyal Hizmetler.”www.geocites.com/hablemitoğlu/yoksulluk.htm.
03.04.2016.

ISRAELI, A. A., (2002). “A Preliminary Investigation of the Importance of Site Accessibility Factors for Disabled Tourists”, Journal of Travel Research, 41(1):101-104.

ISPARTA İLİ NÜFUSU 2015-2016.<http://www.nufusu.com/il/isparta-nufusu>
11.08.2016.

İLHAN, L. (2009). “Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anne Babaların Çocuklarının Özel Eğitimleri Sürecinde Beden Eğitimi Ve Spor Etkinliklerine Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi”,Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 3(1):38-48.

KALAYCI, Ş. (2005). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknik, Asil Yayınları, Ankara.

KARABULUT, S., ÖCALIR, E. V. ve AKINOĞLU, H. F. (2010). “Zihinsel Özürlü Bireylerin Yol Güvenliği”, Polis Bilimleri Dergisi Cilt:12 (1):81-103.

KARADENİZ, E., KANDIR. S. Y. ve ÖNAL, Y. B. (2007). “Seçilmiş Paydaşların SWOT Yöntemiyle Türk Turizm Yatırımlarını Değerlendirmesine Yönelik Bir Pilot Çalışma”, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 18(2):195-205.

KARAN, U. (2009). Avrupa Birliği Ülkelerinde Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik Kurumları, Mattek Ankara Matbaacılık Basım Yayın, Ankara.

KAYA, F. (2014). Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Ailelerde Problem Çözme ve Dini Başa Çıkma, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

KAYGISIZ, Ü. VE BULGAN, G. (2015). “İnsan Hakları Çerçevesinde Engellilerin Seyahat Hakkı ve Avrupa Birliği’ndeki Yasal Düzenlemeler”, Akademik Bakış Dergisi, 1(49): 98-106.

KESKİN, G., BİLGE, A., ENGİN E. ve DÜLGERLER, Ş.(2010). “Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anne-Babaların Kaygı, Anne-Baba Tutumları ve Başa Çıkma Stratejileri Açısından Değerlendirilmesi”, Anadolu Psikiyatri Dergisi, 1(11): 30-37.

KJELGAARD, M.M., TAGER-FLUSBERG, H. (2001). “An investigation of Language Impairment in Autism: Implications for Genetic Subgroups”, Lang Cognitive Proc, 1 (16):287-308.

Mental Health Facts in America, <https://www.nami.org/NAMI/media/NAMI-Media/Infographics/GeneralMHFacts.pdf>, 07.02.2017.

MONT, D. (2007). “Measuring Disability Prevalence”, Social Protection & Labor The World Bank, 0706:1-41.

ÖZBULUT, M. ve SAYAR, Ö. (2009). “Bir Sosyal Dışlanma Fotoğrafı -Engelli Bireylerin Toplumla Bütünleştirilmesine Yönelik Tespit, Bilgilendirme ve Veri Tabanı Oluşturma Çalışması (ÖZVERİ-Malatya) Projesi Araştırma Sonuçları-“, Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi, 1(3): 59-76.

ÖZEN, A., ÇOLAK, A. ve ACAR, Ç. (2002). “Zihin Özürlü Çocuğu Sahip Annelerin Günlük Yaşamda Karşılaştıkları Problem Davranışlarla İlgili Görüşleri”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 3(2):1-13.

ÖZSOY, A. S., ÖZKAHRAMAN, Ş. ve ÇALLI, F. (2006). “Zihinsel Engelli Çocuk Sahibi Ailelerin Yaşadıkları Güçlüklerin İncelenmesi”, Aile ve Toplum Eğitim-Kültür Araştırma Dergisi, 8(3):69-78.

ÖZŞENOL, F., IŞIKHAN, V., ÜNAY, B., AYDIN, H.İ., AKIN, R. VE GÖKÇAY, E. (2003). “Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Aileİşlevlerinin Değerlendirilmesi”, Gülhane Tıp Dergisi, 45(2): 156-164.

ÖZÜRLÜLERİN SORUN VE BEKLENTİLERİ ARAŞTIRMASI, 2010.http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017. 11.08.2016.

RIMMER, J. H., RILEY, B., WANG, E., RAUWORTH, A., ve JURKOWSKI, J. (2004). “Physical Activity Participation Among Persons With Disabilities: Barriers And Facilitators”, American Journal of Preventive Medicine, 26(5):419-425.

ŞİPAL, F. (2010). “Zihinsel Engelli Bireylerde Kendine Zarar Verme Davranışı: Sebepleri Ve Müdahale Yöntemleri”, Kastamonu Eğitim Dergisi, 18(3):731-742.

TAKEDA, K. ve CARD, J. A., (2002). “U.s Tour Operators and Travel Agencies: Barriers Encountered When Providing Package Tours to People Who Have Difficulty Walking”, Journal of Travel& Tourism Marketing, 12(1):47-60.

TOSKAY, T. (1989). Turizm Olayına Genel Yaklaşım, Der Yayınları, İstanbul.

UNITED STATES DEPARTMENT OF COMMERCE, DISABILITIES AFFECT ONE-FIFTH OF ALL AMERICANS: PROPORTION COULD INCREASE IN COMING DECADES. (1997). Census Brief, 5.

UYAROĞLU, A. K. ve BODUR, S. (2009).“Zihinsel Yetersizliği Olan Çocukların Anne-Babalarında KaygıDüzeyi ve Bilgilendirmenin Kaygı Düzeyine Etkisi”, TAF Preventive Medicine Bulletin, 8(5):405-412.

UYGUN, E. (2010). Fiziksel Engelli Ailelere sahip Bireylerin Tatil Kararlarına Fiziksel Engelli Fertlerin Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

ZHANG, Y. (2015). Mental Construal Intervention as a Facilitator of Leisure Travel For People With Mobility Impairments, Faculty of the University Graduate School in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Doctor of Philosophy, School of Public Health, Indiana University.

WORLD HEALTH ORGANIZATION, (2013). “Disability Report by the Secretariat”, Sixty-Sixht World Health Assembly Provisional Agenda Item 13.5, A66/12.